

4. Сміт Е. Національна ідентичність. К.: Основа, 1994. 223 с.
5. Дюйненбиев С. Роль іслама в становленні киргизського государства // Государственность в Киргизстане и Центральной Азии: история и перспективы. 2011. Вып. 3. С. 53-67.
6. Белокреницкий В. Геополитическая вертикаль в сердце Азии // Pro et Centra. 1997. №2. С.18.
7. Шеръязданова К. Г. Зигзаги внешней политики Турции [Електронний ресурс]. URL: <http://credonew.ru/content/view/1132/67>.

УДК 94:316.73 + 316.752 (474)

Кириченко О. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ НЕЗАЛЕЖНИХ КРАЇН БАЛТІЇ

Аналізується роль політичних еліт у формуванні історичної політики в Литві, Латвії та Естонії. Виокремлюються три періоди в розвитку історичної політики в прибалтійських державах. Обґрунтовується висновок про посилення тенденції до просування балтійських «версій минулого» на загальноєвропейський рівень. В даному процесі прибалтійські еліти відіграють помітну роль, вибудовуючи взаємодію з елітами Східної Європи, експертними і політичними колами Західної Європи та США.

Ключові слова: Балтія, Литва, Латвія, Естонія, політичні еліти, історична політика, політика пам'яті, політизація історії, тоталітаризм, нацизм, комунізм, радянська окупація.

Olexander Kirichenko. Evolution of historical values of independent Baltic countries in the context of the impact of elite on cultural and humanitarian science in the region. The article analyzes the influence of the political elites of Lithuania, Latvia and Estonia in the formation of a regional historical policy. Three periods in the formation of the historical policy of the Baltic countries are isolated. A conclusion is formulated on the consolidating tendency to include the Baltic «versions of the past» on the pan-European agenda. In this process, the Baltic elites occupy a prominent place, developing cooperation with the Eastern European elites, Western European and American expert and political circles.

Keywords: Baltic, Lithuania, Latvia, Estonia, political elites, historical politics, politics of memory, politicization of history, political dimension of history, totalitarianism, nazism, communism, soviet occupation.

У цій розвідці ми маємо намір дослідити основні тенденції розвитку історичної політики у країнах Балтії – використання політичними елітами адміністративних і законодавчих інструментів задля утвердження прийнятих «версій минулого», – а також активну політичну роботу на міждержавному рівні, спрямовану на включення балтійських «історичних версій» до загальноєвропейської політики пам'яті. Історична політика балтійських держав, позиціонуючи їх як жертв «двох тоталітаризмів» («нацистської та радянської окупації»), активно використовується в якості внутрішньополітичного та міжнародного чинника.

Глумачення історії є невід'ємним елементом державного будівництва, визначаючим зміст ідеологічного забарвлення даного процесу. У Східній Європі після розпаду СРСР політичний вимір історії набув особливо яскравого характеру. Історична політика, втілювана елітами країн Балтії, презентує даний процес у концентрованому вигляді та заслуговує на уважний розгляд.

Активну історичну політику впроваджують усі країни пострадянського простору, однак моделі істотно різняться. Зокрема, у Східній Європі простір для академічних і громадських дискусій еширшим, тому еліти використовують різноманітний набір інструментів. Незалежних Литву, Латвію та Естонію та Естонію досить часто відносять до так званого «лімітрофного простору» [1] як культурного терену, який має небагато або слабковиражені історичні ознаки сучасної державності. Тобто, виниклий «дефіцит історії» веде до самоідентифікації країн Балтії на нинішньому етапі як «Європа, але не зовсім Європа» і зумовлює необхідність всеохоплюючої роботи з винахідництва нової історії своєї державності.

Не може бути проігнорованим і той факт, що країни Балтії після розпаду СРСР перетворилися на передовий рубіж у застосовуваній Сполученими Штатами на пострадянському просторі так званої «стратегії перемелювання» для послаблення потенційних сил протидії американським інтересам, яку російський дослідник А. Д. Богатуров визначає як «лінію на формування і підтримку мережі не особливо сильних і не надто стійких держав, що цінують підтримку США, роблячи їх піддатливими до американських рекомендацій» [2].

В розвитку історичної політики в країнах Балтії можна виокремити три основні етапи. Перший етап охоплює період від початку 1990-х до початку 2000-х рр. Це час формування нових політичних режимів балтійських держав і зміцнення вектору на інтеграцію в євроатлантичний простір. На хвилі «співаючих революцій» до влади прийшли так звані

«політики моралі» – представники наукової і творчої інтелігенції. Їхні дії були спрямовані, в першу чергу, на символічне оформлення нових політичних режимів, де-факто винахідництво та одержавлення націоналізму. Адже етнічний фактор активно використовувався як ресурс політичної мобілізації в Прибалтиці ще до виходу зі складу СРСР у 1991 р. при створенні паралельних органів влади.

На зазначеному історичному етапі відбулося оформлення доктрин «повернення на Захід» та «радянської окупації», які слугували засобом консолідації електорату та легітимації балтійських еліт, що прийшли на зміну комуністичному керівництву. За умов, що склалися, запит на історичну політику виник, головним чином, в нового політичного керівництва, яке гостро потребувало ресурсів, доступних з точки зору витрат та ефективних у сенсі масовості результатів результатів і необхідних для ідеологічного обґрунтування свого перебування при владі та нового політичного курсу. В Прибалтиці була проголошена доктрина континуїтету, яка затверджувала зв'язок нових політичних режимів з урядами періоду незалежності до 1939 р. Центральне місце посіли ідеологеми «повернення на Захід» та «радянської окупації».

До середини 1990-х рр. позиції «політиків моралі» значно послабились. Нові керівники, що прийшли до влади, більшість з яких ще донедавна була частиною партійної номенклатури, зіткнулась з необхідністю зміцнення влади в умовах політичної та економічної трансформації, яка супроводжувалась нестабільністю.

Обраний елітами Латвії та Естонії шлях виключення національних меншин з політичного процесу втілювався в інститут «негромадян» – жителів республік, позбавлених політичних, економічних і соціальних прав, якими стали практично всі мешканці, що не були нащадками довоєнних латвійських і естонських громадян. Вони отримали статус «радянських емігрантів», чисельність яких, за деякими оцінками, сягала 40% від загального населення Латвії початку 1990-х рр. і до 30% – Естонії [3].

У зазначений період історична політика здобуває стрімкого інституціонального оформлення. Під патронатом держави створюються спеціалізовані інститути, музеї, комісії, покликані просувати і твердо охороняти конкретну історичну інтерпретацію, яка з часом набувала всебільшого сакрального статусу. Найбільш відомими такими закладами стали Центр досліджень геноциду та спротиву жителів Литви, Комісія з історії при Президенті Латвії, Естонський інститут історичної пам'яті, Музеї «нацистської і радянської окупації» в Литві, Латвії та Естонії. Балтійські національні парламенти ініціюють створення

комісії з підрахунку завданої шкоди від «радянської окупації». В Естонії відповідний обрахунок розпочався ще у 1992 р. У 2000 р. Сейм Литви ухвалив закон «Про відшкодування шкоди від радянської окупації». У 2005 р. відповідно до декларації Сейму Латвії започаткувала роботу комісія з підрахунку шкоди від окупації Латвії.

Таким чином, «спадщина комунізму» стає універсальною внутрішньополітичною відповіддю балтійських еліт на поточні проблеми в економіці та інституціональному розвитку. Водночас це перетворилося й на спосіб примирення демократичної ідеології, необхідної елітам для інтеграції на Захід, з державним етнонаціоналізмом, що виключив національні меншини з політичного процесу.

Точкою відліку другого етапу в розвитку історичної політики в Прибалтиці став вступ Литви, Латвії та Естонії до ЄС та НАТО у 2004 р. Всупереч поширеним очікуванням, це не призвело до зниження конфронтаційності історичної політики в згаданих державах. Альтернативу втілювали дискусії про «балтійську ідентичність» трьох країн на основі «історичного регіону Балтії», проте вони залишились на периферії уваги регіональних політиків [4]. Відчуття невизначеності після вступу в ЄС і НАТО, яке започаткувало низку внутрішньополітичних криз, мало наслідком посилення «антитоталітарної» риторики політичних еліт. Ці процеси співпали в часі з демократичними «кольоровими революціями» на пострадянському просторі, які спонукали до нової хвилі політизації історії у Східній Європі.

В якості меж початку третього етапу в розвитку історичної політики країн Балтії може розглядатися рубіж 2010-х рр. Головною тенденцією стає просування балтійськими елітами своїх «версій» минулого на загальноєвропейський рівень. До цієї діяльності залучаються міжнародні майданчики ОБСЄ, Європейського парламенту, ПАРЄ, Європейського суду з прав людини, Парламентської асамблеї НАТО тощо. Зокрема, показовою стала реакція загальноєвропейських інституцій на масштабне святкування в Москві 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Так, Європейський парламент 12 травня 2005 р. схвалив резолюцію щодо підсумків Другої світової війни, вказуючи на «масштабні страждання, несправедливість, тривалу соціальну, політичну та економічну деградацію, пережиті націями-полоненими, що опинилися по східний бік залізної завіси» [5]. Зі свого боку, ПАРЄ 22 червня 2005 р. прийняла резолюцію із закликом до Росії сплатити компенсації «особам, депортованим з окупованих країн Балтії, та їхнім нащадкам» [6].

Слід відзначити, що процеси європейської інтеграції впродовж останніх десятиліть сприяли замиренню і активному діалогу «націо-

нальних версій» минулого в Західній Європі. Відбувалося формування так званої «постнаціональної культури пам'яті», що передбачала плюралізм тлумачень минулого на основі визнання здебільшого спільної провини європейських держав за Голокост.

Вступ країн Східної Європи в ЄС спричинив до поступової трансформації усталеної моделі. Відбулося загострення полеміки довкола історичних тем на тлі просування східноєвропейськими державами «національних» історій, в яких зазначені країни виступають жертвами «двох тоталітаризмів» – «нацистського» та переважно «радянського».

Зусилля представників балтійських держав на цьому напрямі концентрувались як на рівні інституцій ЄС, так і на міждержавному рівні країн Східної Європи. Більш широкі можливості для просування власної «історичної програми» перед балтійськими елітами відкрились у зв'язку з Революцією Гідності в Україні, подальшою російською анексією Криму і війною на Донбасі, що спричинило зростання недовіри та скорочення наукових і дипломатичних контактів між Євросоюзом і Росією.

Підбиваючи підсумки, можна відзначити, що основною тенденцією в розвитку історичної політики у країнах Балтії є реалізація їхніми елітами політичного розрахунку на комбінування «комплексу провини» та «зовнішньої загрози» з метою підтримання підвищеної уваги на Заході до долі балтійських держав і отримання додаткових ресурсів.

Активна історична політика, що виправдовує системне обмеження в правах нацменшин у Прибалтиці, слугуючи зовнішньополітичним важелем, призвела до формування інституціональної пастки. Відмова від ролі «форпосту» («прифронтових держав») у боротьбі зі «східною загрозою» та історичним минулим «тоталітаризмів» черевата глибокою політичною кризою в країнах Балтії. Активна історична політика закладена в основу легітимності не лише політичного режиму, але й політичної системи балтійських держав у цілому.

На поточному етапі спостерігається тенденція до збільшення конфронтаційності історичної політики країн Балтії та Східної Європи. На даний час одна з головних цілей історичної політики балтійських еліт – вплив на громадську думку країн Євросоюзу з тим, аби вкоренити уяву про рівність між нацизмом і комунізмом.

Є підстави вважати, що по мірі продовження конфронтаційної історичної політики простір маневру для корегування поточного курсу балтійських еліт поступово скорочуватиметься. Зіткнення геополітичних інтересів великих світових держав в Європі слугуватиме подальшому пожорсткішанню історичної політики, впроваджуваної

владними групами країн Балтії, та дедалі більш рішучим спробам закріплення її ідеологем на загальноєвропейському рівні.

Використані джерела та література:

1. Mälksoo M. Liminality and Contested Europeaness: Conflicting Memory Politics in the Baltic Space // Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration / ed. by Berg E., Ehin P. Ashgate, 2009. P. 65-83.
2. Богатуров А. Д. «Стратегия перемалывания» во внешней политике США // Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений / А. Д. Богатуров, Н. А. Косолапов, М. А. Хрусталеv; Научно-образоват. форум по междунар. отношениям. М., 2002. 380 с.
3. Onken E. The Baltic States and Moscow's 9 May Commemoration: Analyzing Memory Politics in Europe // Europe – Asia Studies. 2007. Vol. 59. No.1.
4. Post-Cold War Identity Politics: Northern and Baltic Experiences / ed. by Lehti M., Smith D. Routledge, 2004. 320 p.
5. European Parliament resolution on the sixtieth anniversary of the end of the
6. Second World War in Europe on 8 May 1945 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0180 &language=EN&ring=B6-2005-0290>.
7. PACE Resolution No. 1455. Honoring of Obligations and Commitments by the Russian Federation [Електронний ресурс]. URL: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta05/eres1455.htm>.

УДК 94 (100) 02 + 930.85

Циватий В. Г.

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІСТОРІЯ ФРАНЦІЇ ДОБИ КЛАСИЧНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

Аналізується процес становлення й розвитку книгодрукування у Франції доби класичного Середньовіччя та раннього Нового часу, а також історична роль французької книги в політико-дипломатичному та інституціональному розвитку французької державності. Увага акцентується на інтелектуальній історії та різноманітних підвидах інтелектуальної спадщини Франції досліджуваного періоду, а також на європейських культурно-історичних, політико-дипломатичних та інституціонально-цивілізаційних цінностях.

Ключові слова: інтелектуальна історія, французька книга, книгодрукування, зовнішня політика, дипломатія, ментальність, Середні віки, ранній Новий час, Франція.